

De leerkracht zet kinderen aan tot denken

De kern van taal- en zaakvakonderwijs

Resi Damhuis en Sjouke Sytema

zijn resp. lector Interactie en taalbeleid en opleidingsdocent, nascholer en kenniskringlid aan de Marnix Academie te Utrecht.
E-mail: r.damhuis@hsmarnix.nl en s.sytema@hsmarnix.nl

Voor het opbouwen van kennis is taal een belangrijk middel. Als we kinderen aanzetten tot denken, heeft dit effect op hun schoolprestaties en bevorderen we hun taalverwerving. Daarom moeten de gesprekken die leraren voeren met hun kinderen kwaliteit hebben. Scholing met een speciale opbouw is daarvoor noodzakelijk. Deze scholing wordt ingebed in de organisatie en draagt bij aan samenhangend taalbeleid.

Juf Annemieke is in groep vijf bezig met de biologieles. Het gaat over zaadjes van allerlei bloemen. Ze heeft voor elk groepje een paardenbloem die grotendeels is uitgebloeid, maar nog wel vol zit met zaadjes. De kinderen mogen de zaadjes wegblazen, tellen hoeveel er wegvliegen en hoever ze komen. Ineens zegt ze: 'We hebben in het grasveldje ongeveer vijftien paardenbloemen. Als alle zaadjes wegvliegen, hebben we volgend jaar enkele honderden paardenbloemen. Toch heb ik nog nooit honderden paardenbloemen in dit veldje gezien!?' Verbaasd kijkt ze de klas rond. Enthousiast komen kinderen met allerlei verklaringen en suggesties. In tien minuten zijn de kinderen enorm aan het redeneren geslagen. Die tien minuten heeft veel taal en denken opgeleverd.

In dit artikel beschrijven we een verdieping van de taal- en zaakvakdidactiek die we op de Marnix Academie hebben ontwikkeld.¹ Eerst vindt u voorbeelden van de inhoudelijke kant daarvan, met name leerkrachtvaardigheden. Daarna leest u over de aard van de scholing, waarbij het vooral gaat om de inbedding in de schoolstructuur en het taalbeleid.

Ruimte creëren om tot denken te komen

Deze juf heeft de kinderen ruimte gegeven om na te denken over een probleem. Natuurlijk had ze zelf de kinderen iets kunnen vertellen. Ook had ze hen kunnen laten verwoorden wat ze bij het wegblazen van de zaadjes hadden gezien. Maar ze is een stap verder gegaan. Ze heeft haar les op een slimme manier uitgediept.

Verdieping van de didactiek van taal- en zaakvakken

De onderwijspraktijk wordt geconfronteerd met een opeenstapeling van vernieuwingen. Wij dagen u uit om niet te kiezen voor een volgende vernieuwing, maar voor een verdieping, en wel voor verdieping van uw didactiek voor taal en zaakvakonderwijs. Daarmee kunt u minstens deze doelen bereiken:

- › samenhang aanbrengen in de vernieuwingen die uw team al heeft opgepakt,
- › de huidige didactiek intensiveren,
- › uw team vanuit concreet onderwijs zijn visie op (taal-) onderwijs laten vormen.

De verdieping die we hier zullen beschrijven, betreft de kwaliteit van de interactie tussen leerkracht en leerlingen. 'Verdoen we onze tijd daar niet aan?' vraagt u zich misschien af in de huidige sfeer van resultaatgericht werken. Integendeel! Meer kwaliteit in de interactie brengt betere schoolresultaten teweeg. Dat steekt zo in elkaar. Uw school streeft ernaar om leerlingen een succesvollere schoolloopbaan te bieden. De kwaliteit van uw taalonderwijs, maar ook van uw onderwijs in brede zin moet dan verhoogd worden. U wilt leerlingen betere gelegenheid bieden voor de ontwikkeling van hun taalvaardigheid, kennis en denkvaardigheid. Goede interactie in de klas is de spil van interactief taalonderwijs en in bredere zin van actief leren. Enerzijds zorgt goede interactie er namelijk voor dat leerlingen hun gespreksvaardigheid ontwikkelen, een belangrijk onderdeel van hun talige competenties. Anderzijds is deelna-

me aan gesprekken een vereiste om nieuwe informatie op te doen, die kritisch te overdenken en zodoende nieuwe kennis te verwerven. Met andere woorden, gesprekken vormen een onmisbaar didactisch middel in het zaakvakonderwijs. Gesprekken als middel tot kennisverwerving vinden niet alleen plaats op school, maar ook in het toekomstige leven van leerlingen in de maatschappij. De moderne maatschappij vergt uitwisseling en gezamenlijke opbouw van kennis en inzichten en vraagt om kritisch nadenken over problemen vanuit diverse perspectieven. Gesprekken zullen daarin een onmisbaar middel blijven en de school dient leerlingen daarvoor toe te rusten. Werken aan interactie is dus werken aan het hart van het onderwijs.

Denken is pokon voor de taal van kinderen

Hiervoor spraken we van een succesvollere schoolloopbaan van kinderen. We hebben taal aan het denken gekoppeld, omdat deze twee niet zonder elkaar kunnen als het gaat om de taalverwerving van kinderen. Interactie is in dezen het sleutelwoord, maar door dit te stellen zijn we er niet. Willen we taal en denken stimuleren, dan moet de interactie kwaliteit hebben. Kinderen krijgen de ruimte om taal te produceren en ze worden tegelijk uitgedaagd om complexere cognitieve taalfuncties te hanteren. Dit betekent dat kinderen komen tot vergelijken, ordenen, oorzaak-gevolgrela-

'Daag kinderen uit tot denken. Dat zorgt voor groei van hun taalvaardigheid en kennis die bekijft'

ties en middel-doelrelaties aangeven, redeneren, argumenteren en concluderen. Bijvoorbeeld: 'Als er een tsunami komt, dan kun je dat al op zee zien, maar vreemd dat hij altijd op zee begint!' Deze taalfuncties gaan verder dan de eenvoudige als benoemen en beschrijven van voorwerpen of personen in een prentenboek: 'Dat is het kasteel en eh...dit is de ridder...hij heeft een rokje...' Het identificeren van overeenkomsten en verschillen, een van die complexe cognitieve taalfuncties, blijkt een didactische aanpakstrategie te zijn, die de schoolprestaties sterk beïnvloedt.² Kwalitatief goede gesprekken brengen het denken van de kinderen op een hoger plan en met dit denken groeit ook de taal van de kinderen. Dit kan alleen als leerkrachten goed gekwalificeerd zijn op dit terrein. Verdieping van zowel taalonderwijs als zaakvakonderwijs begint bij het verhogen van de kwaliteit van de gesprekken in de klas.

Welke leerkrachtvaardigheden zijn nodig voor deze verdieping?

Leerkrachten zullen in eerste instantie de kinderen willen bevragen. Ze bereiden zich voor op het stellen van goede vragen. Vragen kunnen echter ook nadelig zijn. Met vragen stuur je de denk- en spreekrichting van de kinderen en perk je hun ruimte in. Een waarom-vraag wordt bijna

altijd beantwoord met een omdat-antwoord. ‘Waarom wil je touw meenemen naar een onbewoond eiland?’ ‘Omdat ik dan zelf een vlot kan bouwen.’ Het is dan ook goed om naast vragen stellen ook andere vaardigheden in te zetten. Een leerkracht kan bijvoorbeeld ook een stelling inbrengen, een prikkelende uitspraak doen, verbazing schetsen, waardoor hij het denken van kinderen als het ware los-schoffelt. ‘Hier staat dat duinen groeien. Daar begrijp ik niets van. Dan hoeven we duinen ook niet te beschermen en dat zie ik op bordjes staan als ik naar het strand loop.’ Zo wordt de reactie van de kinderen niet vastgepind op één grammaticale structuur. De kinderen hoeven niet te antwoorden met omdat, maar kunnen kiezen uit omdat, als, misschien, toen, doordat of andere zinswendingen. Ze kunnen vanuit verschillende invalshoeken naar het probleem kijken, omdat hun ruimte niet wordt beperkt. Deze leerkrachtvaardigheden krijgen een optimaal effect als het onderwerp van de les de kinderen ook echt uitdaagt: een ‘krachtige kwestie’. In zo’n uitdagende les buigen de kinderen zich over een probleem. De leerkracht zorgt ervoor dat hij de onderzoekende houding van de kinderen stimuleert en deze niet frustreert met zijn eigen kennis. Zijn rol is echter van groot belang: hij stuurt het proces en pleegt zinvolle interventies. ‘Ons probleem was: we willen met de luchtballon dalen. Elmer zei zonet dat we dan de zandzakken moeten legen. Maar dan worden we lichter!’ En dan kijkt hij verbaasd en uitnodigend rond: de leerlingen zijn weer aan zet.

'Rol van leraar is cruciaal: begeleider van het denkproces'

Leerkrachten vragen dan vaak, nogal verontrust: ‘Moet ik de hele les met dit soort gesprekken bezig zijn?’ Dat gaat natuurlijk te ver. Leerkrachten gaan bewuste keuzes maken vanuit de doelen die zij met de les hebben en zij beseffen dat het stimuleren van taal en denken regelmatig een van die doelen is. In het zaakvakonderwijs liggen de doelen op het terrein van het verwerven van kennis, inzicht, denkvaardigheid en een nieuwsgierige, onderzoekende houding. Dat brengt met zich mee dat er niet alleen (feiten)kennis wordt overgedragen. Een deel van de tijd construeren leerlingen en leerkracht gezamenlijk nieuwe inzichten, doorlopen ze denkprocessen, en worden ze gestimuleerd om zich dingen af te vragen in plaats van voor zoete koek aan te nemen. En daarbij past geen gewone instructie, en evenmin een serie test- of controlevragen. Het vereiste middel is het taal-denkgesprek. De leerkracht laat zijn expertrol los en kruipt in de rol van begeleider van het denkproces. Inzichten die leerlingen zo in taal-denkgesprekken opbouwen, manieren van denken en redeneren die ze zich hiermee eigen maken, beklijven een leven lang.

De rol van de leerkracht in een taal-denkgesprek is lastig. De leerkracht kan immers niet alle stappen voorzien. Het

- › kies doelgericht momenten voor een taal-denkgesprek
- › kies doelgericht momenten voor begeleidersrol in plaats van expertrol
- › stel minder vragen
- › doe een prikkelende uitspraak
- › toon verbazing en blijf dan stil
- › daag leerlingen uit met een krachtige kwestie

Figuur 1: Aanwijzingen om de taal- en zaakvakdidactiek te versterken

kan voelen alsof hij geen controle meer heeft over de les. Om in deze rol te groeien verdienen leerkrachten goede ondersteuning.

Ze kunnen al wat steun vinden in moderne zaakvakmethoden, die vanuit het perspectief van actief leren zijn geschreven. Maar toch, als je nauwkeurig naar de lessen gaat kijken, blijken er maar weinig momenten te zijn waarop leerlingen echt uitgedaagd worden tot denken. Bij een praatplaat die het thema opent, suggereert de methode allerlei vragen die de leerkracht kan stellen. De meeste daarvan leiden tot benoemen, dus niet tot complexe cognitieve taalfuncties. Maar zelden zetten ze kinderen aan het denken. De opdrachten in werkboekjes dan? Hoogstens de helft daarvan biedt kansen voor complexe cognitieve taalfuncties. Maar die vergen dan geen eigen denken van de kinderen: het gaat dan om het reproduceren van iets wat in de leestekst staat.

De leerkrachten moeten dus toch ook hun eigen vaardigheden inzetten om meer uit zo’n methode te halen: meer kansen voor taal en denken. Het gaat dan om vaardigheden zoals in de eerdere voorbeelden in deze paragraaf: ze staan samengevat in figuur 1. Zulke vaardigheden kunnen het gemakkelijkst in een scholing geleerd worden.

Scholing van leerkrachten: van weten naar kunnen

De scholing die we op de Marnix Academie hebben ontwikkeld, is speciaal gericht op het leren inzetten van eigen vaardigheden, zodat leerkrachten kunnen zorgen voor een uitvoerbare, blijvende verdieping van taal- en zaakvakonderwijs.³ Zo’n scholing moet:

- › goed opgebouwd zijn, zodat vaardigheden echt ontwikkeld worden,
 - › ingebed worden in de school,
 - › en leiden tot een samenhangend taalbeleid in de school.
- Het blijkt in de praktijk dat vaardigheden niet van de ene op de andere dag te leren zijn. Na een of meerdere nascholingsmomenten valt de opbrengst tegen. Leerkrachten weten dan wel hoe het moet, maar kunnen het nog niet verwezenlijken. We zien alleen goede resultaten als de

nascholingsmomenten afgewisseld worden met oefenperiodes, waarin de leerkrachten gecoacht worden: zie figuur 2. De leerkracht leert zijn interactie te bekijken vanuit categorieën die in een checklist worden aangereikt.⁴ Hij bepaalt welk aspect van de checklist hij als leerpunt kiest. Daardoor stuurt de leerkracht zijn eigen leerproces. De coach neemt een les met de video-camera op. Hij focust op het leerpunt van de leerkracht en bespreekt daarna de video-beelden.

In de scholingsbijeenkomsten leren de leerkrachten goed te kijken naar gesprekken van zichzelf en van anderen. Ze leren om te gaan met een observatie-instrument en de checklist. Ook successen en tegenvallers komen aan de orde.

Scholingsbijeenkomst	
	Oefenperiode 1
Scholingsbijeenkomst	
	Oefenperiode 2
Scholingsbijeenkomst	
	Oefenperiode 3
Scholingsbijeenkomst	

Figuur 2: Voorbeeld van scholingsopzet

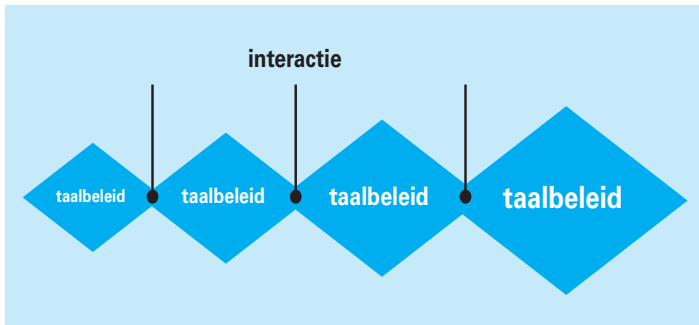
Kenmerkend voor deze bijeenkomsten is dat de inhoud direct aansluit bij de praktijk van de leerkrachten. Dit beïnvloedt de attitudeverandering van leerkrachten positief.

Inbedding en taalbeleid

Hoe kunnen dan de drie doelen bereikt worden die we in het begin van het artikel schetsten? Tijdens de professionalisering gaan leerkrachten de rol van interactie in hun onderwijsactiviteiten onder de loep nemen. Daarmee wordt hun blik gericht op het hele pakket van activiteiten, de verschillende doelen ervan, de overeenkomsten en verschillen in didactische onderdelen ervan. Langs dit pad komt het team aan de hand van een concreet ingangspunt tot een heldere blik op de samenhang tussen de recente en meer gevestigde aanpakken.

Het voorgestelde traject laat leraren ervaren wat er gebeurt als zij de vaste interactiepatronen in de klas doorbreken, als zij interactie gericht als onderwijsinstrument inzetten. Dit doen ze niet in nieuwe activiteiten die bovenop hun huidige programma ingepland moeten worden, maar juist binnen activiteiten die al in het programma zitten. Dit is de intensivering van de huidige didactiek: binnen de gekozen aanpakken wordt de kwaliteit vergroot.

Het traject stelt leraren in staat om bewuste en gefundeerde keuzes te maken in hun onderwijs. We spreken hen daarop aan als individu, maar ook als leden van een samenwerkend lerarenteam. Concreet werkend aan interacties in de klas, worden leraren zich in hun team bewust van persoonlijke en gezamenlijke opvattingen over (taal-)onderwijs.

Figuur 3: Interactie als concreet aangrijpingspunt voor taalbeleid

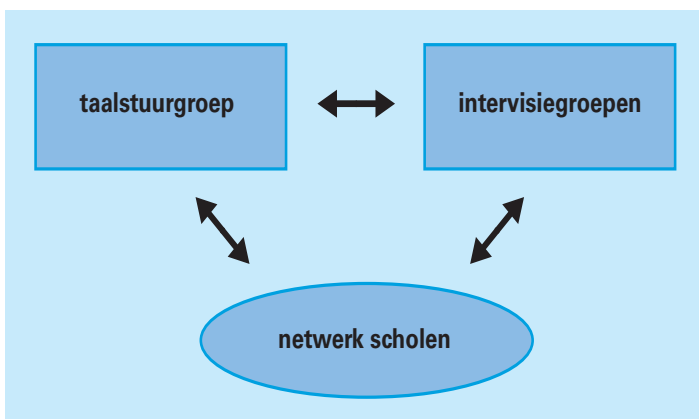
Dit scheidt een invulling van taalbeleid die direct met de onderwijspraktijk verbonden is: zie figuur 3.

Het is jammer wanneer het geleerde na afloop van de scholing wegzakt of wanneer de focus weer op een ander aspect van onderwijs komt te liggen. Om dit te voorkomen wordt het geleerde ingebed in de school: intervisiegroepen en een taalstuurgroep. Scholen die gecoacht zijn wisselen ervaringen uit en leren van elkaar in een netwerk. Ze bespreken

'Visie schoolleider leidt tot schoolsucces van leerlingen: door- dat de visie leraren ondersteunt om kwalitatief goede gesprekken te voeren'

problemen met elkaar en de coach ondersteunt hen daarbij. Oplossingen worden teruggekoppeld naar de taalstuurgroep en de intervisiegroepen: figuur 4.

De taalstuurgroep is verantwoordelijk voor het taalbeleid op school. Ze houdt zich o.a. bezig met de methodes, taal in andere vakken, taal en denken. De taalstuurgroep organiseert de bijeenkomsten voor intervisie. Ze kan de intervisie-

Figuur 4: organisatie van de inbedding na de scholing

groepen ook opdrachten geven om aspecten van taal- en denkontwikkeling te bespreken. De ervaringen met de intervisiegroepen worden teruggekoppeld aan de taalstuurgroep. Deze kan bijvoorbeeld de intervisiegroepen vragen te experimenteren met de krachtige kwesties.

De intervisiegroepen geven bij de taalstuurgroep aan waar dit lukt en waar het wringt. Ook kunnen de intervisiegroepen bij de taalstuurgroep aangeven of er nog een specifieke scholing nodig is, bijvoorbeeld een verdiepcursus of een training voor nieuwe leerkrachten. De kracht van de intervisiegroepen zit in het samen delen van ervaringen en construeren van kennis.

Het netwerk bestaat uit vertegenwoordigers van de scholen die getraind zijn in het werken aan taal- en denkontwikkeling. In dit netwerk komen nieuwe inzichten aan de orde. Zowel scholen als trainers kunnen initiatieven nemen. Zo kan een school bijvoorbeeld aan het netwerk voorleggen hoe men kan omgaan met kinderen die weinig aan het woord zijn. Het netwerk kan de scholen op het spoor zetten van het verschil tussen de expertrol van de leerkracht en zijn rol als begeleider.

Visionair management

Visie stuurt vernieuwingsprocessen. Deze visie wordt gevoed door de waarden waar we aan hechten. Een leerkracht die kinderen aan het denken wil zetten, doet dat vanuit zijn kijk op onderwijs, op het leven en op de maatschappij. Hoe sterker iemands visie is ontwikkeld, hoe meer hij processen in gang kan zetten. We hebben de leerkracht zeer hoog, maar we weten inmiddels dat scholen die succesvol zijn, geleid worden door een visionair management.⁵ Dit management zorgt ervoor dat de school een gewenste richting inslaat en dat leerkrachten zich enthousiast inzetten. Als visionair manager kunt u bijdragen aan het schoolsucces van kinderen door met uw team aan taal en denken te werken.

Noten

- 1 Dit betreft werk van de kenniskring Interactie en taalbeleid in multiculturele scholen, die bestaat uit R. Damhuis, S. Sytema, A-C. Tammes en A. de Blauw.
- 2 Marzano, R.J. (2007), *Wat werkt op school*, Bazalt. Zie ook: Kopmels, D. (2010), *Ontwikkeling als doel*, in: *BasisschoolManagement*, 06/2010, p. 37-42.
- 3 Meer informatie over de scholing: www.marnixacademie.nl/lectoraattaalbeleid, ga dan naar Advies.
- 4 Damhuis, R., De Blauw, A. & Brandenburg, N. (2004), *CombiList*, een instrument voor taalontwikkeling via interactie. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- 5 Fullan, M. (2007), *Leiderschap in een cultuur van verandering*, Reed Business.